
EMOTIONAL EDUCATION IN SCHOOL: DEVELOPMENT, IMPORTANCE AND PROGRAMS

Jelena Petrović

Faculty of Philosophy in Niš, Serbia, jelena.petrovic@filfak.ni.ac.rs

Dragana Dimitrijević

Faculty of Philosophy in Niš, Serbia, gc.dragana.dimitrijevic@filfak.ni.ac.rs

Abstract: Emotional education is a concept that started occupying the attention of scientific pedagogical public only in the second half of the 20th century, to become one of the most researched phenomena in education a few decades later, and an indispensable element that is considered to directly or indirectly affect the efficiency and quality of all aspects of educational process. For this reason, it is very important to clearly define the concept of emotional education, and to study its development and the theoretical basis on which it rests in order to better implement it in educational systems. In this paper, we have referred to the development path of this concept and to the most influential theorists and pedagogical movements that have contributed to its development. Further, we pointed out the importance of systematic and organized implementation of emotional education in schools. Finally, we presented the examples of good practice that proved successful. Emotional education as a special aspect of education has been insufficiently studied, existing research dealing with the topic of emotional education is usually based on the analysis of various programs of socio-emotional learning in school and understanding their effects (Cohen, 2006; Reeves & Le Mare, 2017; Schonert-Reichl, Smith, Zaidman-Zait, & Hertzman, 2012). Nevertheless, we decided to use the method of content analysis in our work, including both theoretical and empirical research of this phenomenon. In many educational systems, it strives to become a permeating element of the entire education and to be present in all academic fields, ie. that the whole education has an emotional dimension and develops emotional skills (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014). In other systems, it is insisted on the development of special programs or the inclusion of the content of emotional education in school curricula. Whether approached systemically or interventionally, we can conclude that emotional education must be a planned, deliberate, systematic activity that requires commitment in order to be effectively implemented and to be able to develop, and not to remain on anecdotal notes. The most successful programs are: socio-emotional learning programs (SEL programs), programs based on the roots of empathy, emotional literacy programs, PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies) program for preschool children and Linda Lantieri's program for creative conflict resolution (Resolving Conflicts Creative Program). At the core of all programs is their focus on teaching children about emotions, recognizing their own and others' emotions, distinguishing between positive and negative emotions, and aligning their thinking and behavior with that information. Finally, it should be emphasized that very significant results are given by programs aimed at teachers, such as the RULER program, which has a special approach to socio-emotional learning because it involves improving the quality of interaction in the classroom through professional development of teachers.

Keywords: emotional education, emotions, learning, school, emotional education programs.

EMOCIONALNO VASPITANJE U ŠKOLI: RAZVOJ, ZNAČAJ I PROGRAMI

Jelena Petrović

Filozofski fakultet u Nišu, Srbija, jelena.petrovic@filfak.ni.ac.rs

Dragana Dimitrijević

Filozofski fakultet u Nišu, Srbija, gc.dragana.dimitrijevic@filfak.ni.ac.rs

Rezime: Emocionalno vaspitanje je koncept koji je naučnu pedagošku javnost zaokupio tek u drugoj polovini 20. veka, da bi nekoliko decenija kasnije postao jedan od najistraživanijih fenomena u vaspitanju, i neizostavni element koji se smatra da posredno ili neposredno utiče na efikasnost i kvalitet svih aspekata vaspitnog procesa. Iz tog razloga, veoma je značajno jasno odrediti koncept emocionalnog vaspitanja, proučiti njegov razvoj i teorijsku osnovu na kojoj počiva da bi se ovaj aspekt vaspitne delatnosti bolje implementirao u obrazovne sisteme. U ovom radu osvrnuli smo se na razvojni put ovog koncepta i na najzaslužnije teoretičare i pedagoške pokrete koji su doprineli njegovom razvoju. Zatim smo ukazali na značaj sistematičnog i organizovanog sprovođenja emocionalnog vaspitanja u školama. Na kraju, predstavili smo programe dobre prakse koji su se pokazali uspešnim. Emocionalno vaspitanje kao poseban aspekt vaspitanja je nedovoljno proučavan, postojeća istraživanja koja se bave temom

emocionalnog vaspitanja obično se zasnivaju na analizi primene različitih programa socio-emocionalnog učenja u školi i sagledavanju njihovih efekata (Cohen, 2006; Reeves & Le Mare, 2017; Schonert-Reichl, Smith, Zaidman-Zait, & Hertzman, 2012). Ipak, mi smo odlučili da se u radu služimo metodom analize sadržaja, pri čemu smo obuhvatili i teorijska i empirijska istraživanja ovog fenomena. U mnogim obrazovnim sistemima nastoji se da ono postane prožimajući element celokupnog vaspitanja i da bude prisutno u svim akademskim oblastima, tj. da celokupno vaspitanje ima emocionalnu dimenziju i razvija emocionalne veštine (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014), u drugim sistemima, insistira se na razvoju posebnih programa ili uključivanja sadržaja emocionalnog vaspitanja u školske kurikulume. Bilo da mu se pristupa sistemski ili interventno, možemo zaključiti da emocionalno vaspitanje mora biti planirana, namerna, sistematska aktivnost koja zahteva posvećenost da bi bilo efikasno sprovedeno i da bi moglo da se razvija, a ne da ostane na anegdotskim beleškama. Najuspešniji programi su: programi socio-emocionalnog učenja (SEL programs), programi koji se zasnivaju na korenima empatije, programi emocionalne pismenosti, PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies) program za decu predškolskog uzasta i program za kreativno rešavanje konflikata (Resolving Conflicts Creatively Program) Linde Lantieri. U osnovi svih programa je njihova usmerenost na učenje dece o emocijama, o prepoznavanju svojih i tuđih emocija, da naprave razliku između pozitivnih i negativnih emocija, i da svoje razmišljanje i ponašanje usklade prema tim informacijama. Na kraju, treba naglasiti i da veoma značajne rezultate daju programi usmereni na nastavnike kao što je RULER program koji ima poseban pristup socio-emocionalnom učenju jer podrazumeva poboljšanje kvaliteta interakcije u učionici putem profesionalnog razvoja nastavnika.

Ključne reči: emocionalno vaspitanje, emocije, kurikulum, škola, programi emocionalnog vaspitanja.

1. UVOD

Činjenica je da su odrasli uvek brinuli za socijalni i emocionalni razvoj dece i da je ta briga uvek bila pojačana u trenucima kada je dete prolazilo kroz značajne promene u svom životu, kada su se značajne promene dešavale u njegovom okruženju, odnosno kada je bilo izloženo različitim rizicima. Zato ne čudi što se u drugoj polovini 20. veka javila potreba za jasnim definisanjem nove terminologije i građenjem sistema znanja koja će pomoći da se rešavaju problemi jer to je period u kome su sa brzim napretkom društva i razvojem tehnologija, mnogi mladi sve intenzivnije izloženi rizicima. Naučnu podršku toj društveno izraženoj potrebi dala su otkrića Hauarda Gardanera u oblasti višestukih inteligencija, napredak razvojne psihologije i otkrića u oblasti neuronauka. Emocije i inteligenciju u punom smislu, prvi su povezali Piter Salovej (Peter Salovey) i Džon Majer (John Mayer), koji su stvorili teorijski okvir za proučavanje emocionalne inteligencije i objasnili šta znači biti inteligentan u emocionalnom životu i u društvenim odnosima. Od tada počinje sve intenzivnije istraživanje emocionalnog vaspitanja, ali i sistematičnija i organizovanija primena u školama (Petrović, 2015).

Brojna istraživanja koja su pratila i proučavala efekte emocionalnog vaspitanja (Cohen, 2006; Reeves & Le Mare, 2017; Schonert-Reichl et al., 2012) potvrđuju pozitivne efekte emocionalnog vaspitanja, prepoznaju emocionalne kompetencije kao značajne za fizičko i psihološko blagostanje, kao i za formiranje uspešnih socijalnih odnosa i za razvoj kognitivnih veština i razvijanje otvorenosti za učenje (Nelis et al., 2011). Iz tog razloga smatrali smo da je značajno jasno odrediti koncept emocionalnog vaspitanja, proučiti njegov razvoj i teorijsku osnovu da bi se ovaj aspekt vaspitne delatnosti bolje implementirao u obrazovne sisteme. U ovom radu osvrnuli smo se i na razvojni put ovog koncepta i na najzaslužnije teoretičare i pedagoške pokrete koji su doprineli njegovom razvoju. Zatim smo ukazali na značaj sistematičnog i organizovanog sprovođenja emocionalnog vaspitanja u školama. Na kraju, predstavili smo programe dobre prakse koji su se pokazali uspešnim. U radu smo koristili metodu analize sadržaja, pri čemu smo obuhvatili i teorijska i empirijska istraživanja ovog fenomena. Osvrnuli smo se na obrazovne sisteme u kojima se nastoji da ono postane prožimajući element celokupnog vaspitanja i da bude prisutno u svim akademskim oblastima, kao i na one u kojima se insistira na razvoju posebnih programa ili uključivanja sadržaja emocionalnog vaspitanja u školske kurikulume.

2. RAZVOJ KONCEPTA EMOCIONALNOG VASPITANJA

Pedagozi su kroz istoriju bili veoma svesni značaja emocija u vaspitanju, i činjenice da one prožimaju celokupni vaspitnoobrazovni proces. Praznina u proučavanju emocionalnog vaspitanja je nastupila jer se nauka o vaspitanju pretežno bavila intelektualnim, moralnim, estetskim i radnim vaspitanjem, dok se emocionalna priroda vaspitanja, na teorijskom nivou, nije posebno isticala, te je kategorija emocionalnog vaspitanja bila manje proučavana. Džonatan Koen (Cohen, 2006), osnivač Centra za socijalno i emocionalno vaspitanje pri Kolumbija Univerzitetu navodi da se tek u poslednje dve decenije pedagozi bave problemom koga su roditelji i učitelji oduvek bili svesni: da je naučiti kako da čitamo sami sebe i reakcije drugih ljudi, jednako značajno kao što je značajno da naučimo da čitamo reči i brojeve. U praksi, emocionalnom aspektu vaspitanja, pedagozi sa početka 20. veka poklanjaju dosta pažnje, brinu za emocionalno zdravlje dece, analiziraju njihove potrebe i nagone, uzimaju u obzir individualne

razlike. U vaspitanju oni koriste snagu pozitivnih emocija kao što su osećanja sreće, zadovoljstva, ponosa, dok se iz vaspitnih postupaka otklanja ono što na decu može delovati frustrirajuće i izazvati nezadovoljstvo, ljutnju, bes ili stid. Oni jasno izražavaju nameru da vaspitanici izrastu u emocionalno stabilne osobe, sigurne u sebe i samosvesne, koje će razumeti svoje i tuđe potrebe i osećaje i imati zdrave odnose sa okolinom koja ih okružuje (Petrović, 2015). Ono je zastupljeno i u kurikulumima osnovnih škola u drugoj polovini 20. veka, pre svega u okviru književnosti i jezika i umetničkih predmeta, ili u okviru brige za sveukupno zdravlje dece (Minić, Jovanović, & Jovanović, 2020). Ipak, ova praktična nastojanja, dobijaju naučnu podršku tek pošto se pokreće niz istraživanja u ovoj oblasti i izrađuju instrumenti za merenje i proučavanje emocionalne inteligencije, što je učinilo i emocionalno vaspitanje jasnijim i primenljivijim (Altaras Dimitrijević & Jolić Marjanović, 2010).

Emocionalna inteligencija je nastala kao psihološki konstrukt koji je bio kontrateža inteligenciji u klasičnom smislu. Ona je trebalo da odgovori na pitanje zašto neki ljudi postaju uspešni, a drugi ne uspevaju uprkos svojim talentima i inteligenciji. Česta je pojava da najtalentovaniji nisu i najuspešniji, najsrećniji, niti najbogatiji, iako se to kosi sa racionalnim očekivanjima, i očigledno je da uspeh, sreća i bogatstvo zavise i od drugih kvaliteta, od kojih neki sigurno pripadaju emocionalnim aspektima ličnosti.

Emocionalna inteligencija i sposobnosti su osnova za razvoj emocionalnih kompetencija. Emocionalne kompetencije se baziraju na emocionalnoj inteligenciji, ali njihov rezultat se ogleda u izrazitom postignuću u poslu. Emocionalne kompetencije se određuju i kao sposobnost adekvatnog rukovanja sistemom znanja, veština, sposobnosti i stavova neophodnih da se postane svestan, da se razumeju, izraze i regulišu emocionalni i afektivni fenomeni adekvatno (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014). One su dakle naučene sposobnosti i značajno zavisne od emocionalne inteligencije. To što je neko na značajnom nivou društvene svesti, ne znači da će se uspešno nositi sa društvenim ulogama. Emocionalne kompetencije su, često, usmerene na odnose sa drugim ljudima i pomažu u uspešnom rešavanju konflikata, ali doprinose i boljem učenju i ličnom uspehu. Konačno, ljudi sa bolje razvijenim emocionalnim kompetencijama doprinose i ličnoj i društvenoj dobrobiti (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014).

Emocionalno vaspitanje obuhvata sva delovanja i procese koji ohrabruju samosvesnost, samodisciplinu, samostalnost i pomažu ostvarenju kvalitetnih interpersonalnih odnosa, koji pomažu shvatanju i razumevanju načina na koji emocije funkcionišu, kako nastaju, kako se izražavaju, kako mogu da utiču na interpersonalne veze i odnose, ali i na formiranje verovanja, vrednosti i stavova. Pod emocionalnim vaspitanjem podrazumeva se planirano vaspitno delovanje, stvaranje odgovarajućih uslova i stvaranje odgovarajuće vaspitne klime, koji imaju za cilj da kod učenika dovedu do emocionalnog razvoja. Definisano iz ugla ishoda, odnosno emocionalnih kompetencija, emocionalno vaspitanje je doživotni proces koji počinje samim rođenjem, i ima za cilj da dovede do razvoja i stalnog usavršavanja emocionalnih kompetencija (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014). Da bi bilo efikasno sprovedeno emocionalno vaspitanje mora biti planirana, namerna, sistematska aktivnost koja zahteva posvećenost. Prvi korak ka tome je podizanje svesti i obrazovanje nastavnika. Drugi korak ka tome je učiniti emocionalno vaspitanje zajedničkom odgovornošću škole i roditelja i podstaći zajedničko delovanje (Cohen, 2006).

3. EMOCIONALNO VASPITANJE: ZNAČAJ I POTENCIJALI

U savremenom društvu sa razvijenom modernom tehnologijom koja je dostupna širokoj populaciji, sve veći deo posla i života se prebacuje u virtuelno, elektronsko okruženje pa i samo druženje i ostvarivanje socijalnih odnosa. Sa druge strane, usled ionako zanemarenih ličnih kontakata i sve izraženijih izvora stresa i distraktora pažnja, odrasli ali što je jos značajnije i deca su se našli u nezavidan položaj oslikan otuđenošću sa jedne strane i izloženošću u virtuelnom svetu sa druge strane. U ovim okolnostima često se zanemaruju osećanja, deca ne upoznaju svoja osećanja pa samim tim ne mogu da razumeju ni osećanja drugih što dovodi do nedostatka razumevanja i tolerancije pa i čestih konflikata i nesuglasica. U takvim okolnostima, često se mogu videti manifestacije emocionalne nepismenosti, tj. ljudi koji nisu sposobni da se nose sa strahom, nesigurnošću, ljutnjom i besom, te u svojoj nemoći izazivaju nasilje, pokazuju nizak nivo tolerancije, prepuštaju se rizičnom ponašanju, bolestima, drogama, samoubistvima (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014). Sve pomenuto ukazuje na potrebu za posvećivanjem pažnje emocijama kako u nauci tako i u školi, a u cilju olakšavanja deci da razumeju svet koji ih okružuje, društvo i pojedince a da ujedno u svemu tome ne zaborave sebe, svoje potrebe i osećanje ali da i ne ugrožavaju druge.

Kada govorimo o potencijalima emocionalnog vaspitanja, kao jedan od najznačajnijih pokazatelja izdvaja se povezanost emocionalnog i kognitivnog razvoja o kojem je bilo reči i u prvobitnim definicijama i bavljenjima ovim fenomenom. Razvoj emocionalnosti i emocionalno stabilno funkcionisanje ima centralnu ulogu u neurološkom razvoju i prilagođavanju dece na školu. Kroz povezivanje emocija i kognicije postiže se razvoj samoregulacije kod dece, što je osnova prilagođavanja za školu (Blair, 2002). Potvrđena je povezanost emocionalnosti dece i njihovog akademskog uspeha i pokazalo se da izrazito talentovanoj deci emocionalno vaspitanje pomaže da kanališu svoje sposobnosti (Delaune, 2016).

Drugo polje na kome se prepoznaje značaj emocionalnog vaspitanja je polje prevencije nasilnih oblika ponašanja. Istraživanja su pokazala, na primer, da niska empatija korelira sa učestalijim ispoljavanjem agresivnog ponašanja (Jolliffe & Farrington, 2006); a žrtve vršnjačkog nasilja su često prepoznate kao emocionalno uznemirene i socijalno marginalizovane od strane ostalih učenika u odeljenju. Emocionalno vaspitanje se, u tom smislu, prepoznaje kao osnova za prevenciju vršnjačkog nasilja, na šta su ukazale i Jevtić i Petrović (Jevtić & Petrović, 2016) analizom aktuelnih programa socio-emocionalnog učenja u ovom kontekstu. Sa druge strane, primena interventnih programa koji se zasnivaju na emocionalnoj pismenosti u školi pokazala je rezultate samo kod učenika koji su imali nizak inicijalni nivo emocionalne pismenosti. Kod njih je došlo do značajne redukcije nasilnih oblika ponašanja u vršnjačkim odnosima (Knowler & Frederickson, 2013). Predstavljeni podaci ukazuju da emocionalno vaspitanje daje bolje rezultate kada je u funkciji prevencije što ukazuje da sa vaspitnim uticajima u ovoj oblasti potrebno početi još od najranijeg uzrasta i pre nego što do problema sa nasiljem dođe.

Programi socio-emocionalnog učenja u školi mogu pomoći i neutralisanju rodno obojene emocionalne subjektivnosti, kako kod dece, tako i kod nastavnika. Pojedina istraživanja su pokazala da nastavnici često koriste strategije učenja vođeni idejom da su devojčice spremne da pokažu emocionalnost a da su dečaci zbog svojih rodničkih karakteristika uzdržaniji u iskazivanju emocija (Evans, 2017). Predstavljeno istraživanje je ukazalo na problem prakse emocionalnog vaspitanja izdvajajući podatak da učitelji prilikom primene ovih programa podstiču rodne nejednakosti u emocionalnom razvoju te ukazujući na potrebu za povezivanjem prakse u školama sa teorijom. Ovi podaci daju prostora za detaljnijim proučavanjem ove teme uz uvažavanje i ostalih potencijalnih barijera. Ovo su samo neki od razloga zašto postoji pojačan interes istraživača za kreiranjem različitih oblika intervencija u vidu programa socio-emocionalnog učenja s ciljem pospešivanja emocionalnog razvoja dece i povećanjem njihove emocionalne kompetentnosti.

4. EMOCIONALNO VASPITANJE U ŠKOLI

Emocionalna pismenost i socio-emocionalno učenje su u svojoj osnovi usmereni na školu kao sredinu u kojoj se realizuju. Emocionalnim vaspitanjem u školi se obezbeđuje kreiranje škole kao emocionalno stabilnog okruženja ali i osnaživanje individualnosti dece kako ne bi postala žrtve nasilja. Efekti emocionalnog vaspitanja u školi se mogu odraziti na ukupan kvalitet života i rada kako u školi tako i van nje (Jevtić & Petrović, 2016). Takođe, socio-emocionalne kompetencije se posmatraju kao osnova otvorenosti i spremnosti dece za učenje. Razvijajući spremnost dece za učenje, predlaže se još u okviru predškolskog vaspitanja da se kompenzatorski programi obogate sadržajima koji se bave socio-emocionalnim kompetencijama i fokusiraju na razvoj samoregulacije i adaptacije dece na ulogu učenika (Blair, 2002).

U svetu postoje brojni programi koji su usmereni da podsticanje emocionalnih, socijalnih i bihevioralnih veština realizovanjem različitih aktivnosti predviđenih u okviru školskih kurikuluma (Wood, 2020). Ovi programi su različito definisani, pa tako možemo razlikovati programe socio-emocionalnog učenja (SEL programs), programe koji se zasnivaju na razvoju empatije (Gordon & Green, 2008), programe emocionalne pismenosti (Knowler & Frederickson, 2013), programe za decu predškolskog uzasta (Domitrovich, Cortes, & Greenberg, 2007). U osnovi svih programa je njihova usmerenost na učenje dece o emocijama, o prepoznavanju svojih i tuđih emocija, da naprave razliku između pozitivnih i negativnih emocija, i da svoje razmišljanje i ponašanje usklade prema tim informacijama. Ovo se obezbeđuje primenom različitih aktivnosti koje obično uključuju radionice, igre uloga i ostale aktivnosti koje uključuju situacije u kojima dete može da oseti tuđu perspektivu a sve u cilju razvoja veština razumevanja i izražavanja emocija što je osnova svih interpersonalnih odnosa.

Emocionalno vaspitanje je pretežno zasnovano na iskustvenim i participativnim modelima. Nastavnik uzima u obzir iskustvo deteta i njegov odnos sa okolinom i na njemu podučava dete da objasni i izrazi svoje emocije, i da prepozna emocije kod drugih kao i kod sebe. Nastavnici razumeju i poštuju dečija osećanja i pomažu im da kanališu svoje negativne emocije i razvijaju pozitivne. Jedan od načina za ostvarenje pozitivne emocionalne klime i atmosfere ljubavi i sigurnosti je da se iz porodice donesu predmeti koji su deo dečijeg iskustva i koji za njega imaju značaj. Učionica se tako može ispuniti igračkama, slikama i drugim predmetima koji znače deci. Muzika, lutke, priče, igranje uloga su veoma značajni resursi u emocionalnom vaspitanju. Muzika budi emocije i podstiče osećanja zadovoljstva i sreće. Sa lutkama se postiže dobra dinamika i stvaraju emocionalne veze. Priče omogućavaju identifikaciju sa likovima i njihovim osećanjima, dok igranje uloga podstiče interakciju i slobodno izražavanje. Emocionalna razmena se odvija kroz različite forme rada i može biti jednako efikasna i u individualnom i u grupnom radu (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014). Sa druge strane, pojedine škole se odlučuju za konkretne programe koji su jasno definisani školskim dokumentima. Konkretna vaspitna aktivnost se smatra efikasnijom od one koja se dešava spontano. Procenjuje se da je neophodno minimum 10 jednočasovnih sesija u okviru jednog polugođa, iako tek kontinuirano i dugoročno sprovođenje daju prave rezultate (Bisquerra-Alzina & Perez Escoda, 2014).

4. 1. Programi emocionalnog vaspitanja u školama

U praksi postoji mnogo programa koji su prilagođeni različitim obrazovnim nivoima i različitim ciljevima. Mnogi od njih su višegodišnji programi koji uspešno rade na razvoju socijalno-emocionalnih kompetencija dece, pri čemu se fokusiraju na kooperativno učenje, korišćenje literature i stvaranje brižnih zajednica (Child Development Project) i Program za kreativno rešavanje konflikata (Resolving Conflicts Creatively Program) Linde Lantieri; zatim na osveščavanje kruga nasilnik-žrtva-posmatrač, kao osnove za borbu protiv nasilja u školama (The Peaceful School Program); na jačanje kreativnih i adaptivnih kapaciteta u rešavanju problema (The I Can Problem Solve Program); ili su fokusirani direktno na jačanje socijalnih i emocionalnih kompetencija dece i njihovom razumevanju (The Reach Out to Schools Program, PATHS [Promoting Alternative Thinking Strategies] Program).

Jedan od programa koji se implementira u celokupni kurikulum škole je RULER Program. On ima poseban pristup socio-emocionalnom učenju jer podrazumeva poboljšanje kvaliteta interakcije u učionici putem profesionalnog razvoja nastavnika i emocionalne pismenosti koja se uvodi u nastavne planove i programe. Program RULER je najsvobuhvatniji jer uvažava značajnu ulogu nastavnika za uspešno realizovanje programa socio-emocionalnog učenja i predviđa usavršavanje nastavnika još tokom studija za primenu programa ali i obučavanje nastavnika u emocionalnoj pismenosti. Nastavnici već na prvoj akademskoj godini studija dva dana pohađaju RULER obuku u trajanju od 6 sati. Nakon primarne obuke, povezani su sa sertifikovanim RULER trenerima sa kojima su se sastajali pet puta godišnje. Obuka je obuhvatala didaktičku nastavu, igre uloga, konstrukciju lekcija, posmatranje uputstva i povratnu informaciju. Što se tiče samog programa koji su nastavnici trebali da realizuju u svojim učionicama, on obuhvata 60 mogućih lekcija koje su nastavnici trebali da integrišu u redovnu nastavu, dve nedelje po jedinici. Svaka lekcija je kombinacije neke od 12 jedinica koje predstavljaju jednu osećajnu reč i 5 koraka (predstavljanje osećajne reči, povezivanje reči sa događajem, demonstriranje reči, pisanje odlomka nakon razgovora o osećanjima, diskusija razreda o strategijama upravljanja osećanjima). Rezultati nakon dvogodišnje primene su pokazali da ovaj pristup ostvaruje pozitivne efekte, jer je potvrđeno da su RULER učionice pokazale bolju organizaciju učionice, veću emocionalnu podršku i instruktivnu podršku u odnosu na kontrolna odeljenja (Hagelskamp, Brackett, Rivers, & Salovey, 2013).

Programi koji se zasnivaju na emocionalnoj pismenosti (EL-emotional literacy programs) su usmereni na podučavanje znanja i veština iz okvira emocionalne pismenosti. Realizovanje programa emocionalne pismenosti se pokazalo uspešnim u redukciji nasilnog ponašanja u školama gde je realizovano (Knowler & Frederickson, 2013) te predstavljamo program koji je korišćen u pomenutoj studiji. Osnovu programa čini eksplicitna nastava u malim grupama zasnovana na EL programu *Emotional Literacy Assessment and Intervention Ages 7–11 Pack*, a radi olakšanog sprovođenja autori istraživanja su konstruisali šemu koja obuhvata četiri teme: razvijanje samosvesti, učenje samoregulacije, jačanje empatije i razvijanje socijalnih veština. U okviru svake od tema realizovano je po tri sesija, tako da je program trajao 12 nedelja, a svaka sesija je trajala od 45 do 60 min. Na primer, u okviru teme razvoj samosvesti realizovane su sesije koje su se bavile prepoznavanjem snaga, prepoznavanjem i identifikovanjem osećanja, emocija i ponašanja. Program je realizovan u malim grupama dece (5-7), a glavni akcentat je bio na diskusiji, igri uloga i praktičnim aktivnostima.

Promovisanje alternativnih strategija razmišljanja (PATHS program) kao program za predškolski kurikulum je namenjen za prevenciju i smanjenje emocionalnih problema kod male dece i za jačanje socio-emocionalnih kompetencija dece. Program je trajao tri godine, u prvoj godini je kreiranje i pilotiranje programa, u drugoj godini su najpre obučavani nasumično odabrani nastavnici a zatim su oni realizovali program u svojim učionicama uz dva testiranja dece (pre realizovanja programa i posle). Program PATHS je sadržao 30 lekcija koje su nastavnici jednom nedeljno predavali nastavnicima tokom kružnih predavanja. Lekcije su bile podeljene u okviru tematskih celina: o komplimentima, osnovnim i naprednim osećanjima, strategiju samokontrole i strategiju rešavanja problema. Pored lekcije, program sadrži i aktivnosti kao što su grupne igre i umetnički projekti koje su integrisane u postojeće predškolske programe. Ceo program je osmišljen kao celovit kurikulum koji najpre pomaže nastavnicima da kreiraju okruženje koji promoviše učenje socio-emocionalnih veština uz konkretne smerenice kako da skeniraju dečije učenje u okolnostima kada su deca doživela emocionalnu reakciju ili vršnjački sukob (Domitrovich et al., 2007).

Kao mogućnost daljeg unapređenja ovih programa, neki autori smatraju da budući programi SEL učenja ne bi trebalo da se oslanjaju na pojedinačne univerzalne koncepte već da škole treba da postanu osetljive na različite kulturne norme i da nastavnici-praktičari treba da koriste sopstvene emocije u praksi (Wood, 2020, p. 161)

5. ZAKLJUČAK

Emocionalnim vaspitanjem se razvijaju lične snage dece kao što su pozitivna samo-percepcija, svesnost svojih mogućnosti i limita, otvorenost za nove perspektive, smanjuje se osećaj nesigurnosti i potreba za povučenošću, kao i potreba za dominacijom. Deca se uče da prihvataju kritiku, budu tolerantni i kako da uče iz sopstvenih grešaka

(Jevtić & Petrović, 2016, p. 119). Emocionalno vaspitanje u školi se obično zasniva na realizaciji predstavljenih programa gde se vidi uloga škole kao zajednice ali je naglasak na školi kao socijalnoj sredini i ulozi nastavnika i odeljenja kao socijalne grupe. Analizom programa primećujemo da se socijalni i emocionalni aspekti ličnosti dece posmatra u svom jedinstvu a sve u cilju pospešivanja razvoja ličnih karakteristika dece kako bi se usmerili pro-socialnom delovanju i ojačali svoje kapaciteta u sferi emocionalnog što direktno utiče na kvalitet interpersonalnih kontakata i odnosa.

Bilo da mu se pristupa sistemski ili interventno, možemo zaključiti da emocionalno vaspitanje mora biti planirano, namerna, sistematska aktivnost koja zahteva posvećenost da bi bilo efikasno sprovedeno i da bi moglo da se razvija, a ne da ostane na anegdotskim beleškama. Najuspešniji programi su: programi socio-emocionalnog učenja (SEL programs), programi koji se zasnivaju na korenima empatije, programi emocionalne pismenosti, PATHS (Promoting Alternative Thinking Strategies). U osnovi svih programa je njihova usmerenost na učenje dece o emocijama, o prepoznavanju svojih i tuđih emocija, da naprave razliku između pozitivnih i negativnih emocija, i da svoje razmišljanje i ponašanje usklade prema tim informacijama. Na kraju, treba naglasiti i da veoma značajne rezultate daju programi usmereni na nastavnike kao što je RULER program koji ima poseban pristup socio-emocionalnom učenju jer podrazumeva poboljšanje kvaliteta interakcije u učionici putem profesionalnog razvoja nastavnika.

LITERATURA

- Altaras Dimitrijević, A., & Jolić Marjanović, Z. (2010). Test emocionalne inteligencije Majera, Saloveja i Karuza: provera metrijskih karakteristika srpske verzije MSCEIT-a. *PSIHOLOGIJA*, 43(4), 411–426. <https://doi.org/10.2298/PSI1004411A>
- Bisquerra-Alzina, R., & Perez Escoda, N. (2014). Importància i necessitat de l'educació emocional a la infància i l'adolescència. *Acompanyant El Seu Present: Professionals Amb La Infància*, (10), 185–194.
- Blair, C. (2002). School Readiness: Integrating Cognition and Emotion in a Neurobiological Conceptualization of Children's Functioning at School Entry. *American Psychologist*, 57(2), 111–127. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.57.2.111>
- Cohen, J. (2006). Social, Emotional, Ethical, and Academic Education : Creating a Climate for Learning , Participation in Democracy , and Well-Being. *Harvard Educational Review*, 76(2), 201–236. <https://doi.org/https://doi.org/10.17763/haer.76.2.j44854x1524644vn>
- Delaune, A. (2016). Emotional, social and relationship development for gifted and talented children in early childhood education. *The Professional Association for Gifted Education*, 4(4), 61–71. Retrieved from <https://pdfs.semanticscholar.org/3722/1c2024d0477abcb499e4883538a7b6f771c6.pdf>
- Domitrovich, C., Cortes, R. C., & Greenberg, M. T. (2007). Improving Young Children's Social and Emotional Competence: A Randomized Trial of the Preschool "PATHS" Curriculum. *The Journal Of Primary Prevention*, 28(2), 67–91. <https://doi.org/10.1007/s10935-007-0081-0>
- Evans, R. (2017). Emotional pedagogy and the gendering of social and emotional learning. *British Journal of Sociology of Education*, 38(2), 184–202. <https://doi.org/10.1080/01425692.2015.1073102>
- Gordon, M., & Green, J. (2008). 34 Roots of Empathy: Changing the World, Child by Child. *Education Canada*, 48(2), 34–36. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=EJ790153>
- Hagelskamp, C., Brackett, M. A., Rivers, S. E., & Salovey, P. (2013). Improving Classroom Quality with The RULER Approach to Social and Emotional Learning: Proximal and Distal Outcomes. *Am J Community Psychol*, 51, 530–543. <https://doi.org/10.1007/s10464-013-9570-x>
- Jevtić, B., & Petrović, J. (2016). Emotional education as the basis for peer violence prevention. *Didactica Slovenica-Pedagoška Obzorja*, (31), 113–127.
- Jolliffe, D., & Farrington, D. P. (2006). Examining the Relationship Between Low Empathy and Bullying. *AGGRESSIVE BEHAVIOR*, 32, 540–550. <https://doi.org/10.1002/ab.20154>
- Knowler, C., & Frederickson, N. (2013). Effects of an emotional literacy intervention for students identified with bullying behaviour. *Educational Psychology*, 33(7), 862–883. <https://doi.org/10.1080/01443410.2013.785052>
- Minić, V., Jovanović, M., & Jovanović, D. (2020). PHYSICAL AND HEALTH EDUCATION IN THE MODERN PRIMARY SCHOOL. *Physical Education and Sport*, 18(2), 323–334. <https://doi.org/10.22190/FUPES200114030M>
- Nelis, D., Kotsou, I., Quidbach, J., Hansenne, M., Weytens, F., Dupuis, P., & Mikolajczak, M. (2011). Increasing emotional competence improves psychological and physical well-being, social relationships, and employability. *Emotion*, 11(2), 354–366. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/a0021554>
- Petrović, J. (2015). Intelektualno i Emocionalno vaspitanje u Reformnoj pedagogiji sa početkom 20. veka - aktuelnost izvornih shvatanja - Doktorska disertacija. Univerzitet u Novom Sadu.
- Reeves, J., & Le Mare, L. (2017). Supporting Teachers in Relational Pedagogy and Social Emotional Education: A

- Qualitative Exploration. *The International Journal of Emotional Education*, 9(1), 85–98. Retrieved from www.um.edu.mt/ijee
- Schonert-Reichl, K. A., Smith, V., Zaidman-Zait, A., & Hertzman, C. (2012). Promoting Children’s Prosocial Behaviors in School: Impact of the “Roots of Empathy” Program on the Social and Emotional Competence of School-Aged Children. *School Mental Health*, 4(1), 1–21. <https://doi.org/10.1007/s12310-011-9064-7>
- Wood, P. (2020). Emotional Intelligence and Social and Emotional Learning: (Mis)Interpretation of Theory and Its Influence on Practice. *Journal of Research in Childhood Education*, 34(1), 153–166. <https://doi.org/10.1080/02568543.2019.1692104>